

Crkvena povijest i graditeljstvo od 18. do 20. stoljeća

Ljerka Perči

(Osnovna škola "Gustav Krklec", Maruševac)

VALPOVAČKA ŽUPNA CRKVA I DVORSKA KAPELICA IZMEĐU 1722. I 1736.

UDK 262.2(497.5

Valpovo)"1722/1736"

726.54(497.5 Valpovo)

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 4. studenoga 2008.

U radu se analiziraju dijelovi arhivske građe fonda HR-DAOS 476 koji se odnose na prvih 15 godina u kojima je novi vlasnik valpovačkog vlastelinstva barun P. A. Hilleprand von Prandau otpočeo između ostaloga i opsežne građevne preinake srednjovjekovne utvrde. Ukazujući na dosadašnji stupanj istraženosti ovog ogromnog fonda za navedeno razdoblje, autorica opisuje i analizira nove izvore koji vrlo jasno pokazuju da je barun u svakom stadiju pregradnje dvorca i kapelice imao odlučujuću ulogu. Prosuđuje se barunova uloga patrona crkava i kapelica na vlastelinstvu te njegovo novčano podupiranje izgradnje nove zidane župne crkve i župnog dvora u Valpovu.

Ključne riječi: Valpovo, valpovačko vlastelinstvo, barun P. A. Hilleprand von Prandau, dvorska kapelica, župna crkva u Valpovu, našički franjevci.

Kraj 17. stoljeća i oslobođenje od osmanlijske vlasti početak je novog razdoblja u povijesti Valpova. Problem studija novonastalih društvenih, ekonomskih i crkvenih promjena na kraju 1721. godine izravno je povezan s arhivskim izvorima pohranjenim u vlastelinskom arhivu koji se sada čuva u Državnom arhivu u Osijeku.¹

Prvu studiju na temelju istraživanja ogromnog fonda koji je do 1945. godine bio u posjedu obitelji grofova Normann-Ehrenfels, nasljednika prvog

¹ HR-DAOS 476, sastavljen iz knjiga i spisa u kutijama.

vlasnika baruna Petera Antona Hillepranda von Prandaua objavio je I. Karaman 1962. godine u svojoj doktorskoj radnji o valpovačkom vlastelinstvu² u kojoj opisuje i analizira ekonomske odnose od 1721. do 1945. godine. Karaman je na početku studije opisao carsku darovnicu od 31. prosinca 1721. godine i zasluge baruna Petera Antona za njeno dobivanje, te slijed njegovih nasljednika sina Josepha (1749. - 1816.) i unuka Gustava (1807. - 1885.). Na kraju uvoda u svoju studiju Karaman je ukratko objasnio oznake dokumenata koje je navodio na temelju njihova postanka i mjesta prvobitne pohrane.³ Radi boljeg razumijevanja, Karaman je uveo naziv fonda *Arhiv vlastelinstva Valpovo*, skraćeno AVV, i dodatkom AVV, AV označio je *Acta Viennensia*, one dokumente koji se odnose na inventar zaostavštine baruna P. A. Hillepranda. Posebno on još citira kazala bečkih spisa pravnog sadržaja iz 1791. godine podijeljenih u 57 poglavlja.⁴

O povijesti Valpova u prvoj polovici 18. stoljeća poslije I. Karamana pisala su još dva autora. V. Čuržik je u poglavlju *Valpovo i valpovački posjed nakon Turaka*⁵ iznosio podatke bez navoda od koga ih je preuzeo⁶ ili kako oni u cijelosti glase. Ako se prihvati i tvrdnja iz uvoda da knjiga u cijelosti donosi priču o prošlosti Valpova⁷ možda je ipak trebalo navesti izvore, važnije radove i njihove autore.

I. Mažuran u dva poglavlja svoje knjige iz 2004. godine, prvom *Vlastelinstvo Valpovo od 1722. do 1790. godine*⁸ i drugom *Trgovište i općina Valpovo od 18. do sredine 19. stoljeća*,⁹ donosi građu iz valpovačkog fonda s novim oznakama. On piše DA za Državni arhiv, Osijek, VV za Vlastelinstvo Valpovo, AV za Acta Viennensia te tim kraticama dodaje brojeve dokumenata preuzete iz Karamanove studije iz 1962. godine.

Za pravu procjenu do sada objavljenih radova o valpovačkoj povijesti 18. i 19. stoljeća s gledišta današnjeg istraživača arhiva valpovačkog vlastelinstva nije nikako bez važnosti na koje se dijelove tog ogromnog fonda u svojim objavljenim radovima oslanjaju raniji autori. Opravdano je pitanje i

² Igor Karaman, *Valpovačko vlastelinstvo, ekonomsko-historijska analiza*, JAZU, (Zagreb, 1962.),

³ Karaman, *Valpovačko vlastelinstvo*, 13-14.

⁴ Karaman, *Valpovačko vlastelinstvo*, 14.

⁵ Vilko Čuržik, *Valpovština kroz stoljeća*, (Valpovo, 1994.), 22-30.

⁶ Čuržik, *Valpovština*, 4, u uvodu autor citira pet rečenica iz Katančićeve rasprave o rimskom miljokazu pronađenom kod Osijeka, koje su mu bile vodilje u istraživanju i prikupljanju povijesne građe o drevnom Valpovu. Autor tvrdi da knjiga sadrži povijesne rasprave, bilješke i sjećanja koje je uz pomoć suradnika i institucija nastojao oteti zaboravu tijekom svog 35-godišnjeg rada.

⁷ Čuržik, *Valpovština*, 3.

⁸ Ive Mažuran, *Valpovo, sedam stoljeća znakovite prošlosti*, (Valpovo, 2004.), 71-76.

⁹ Isti, 77-79.

kako su isti izvori, zapravo spisi, izvještaji, pisma, popisi, pregledi, stvarni troškovi, procjene opisani i obilježeni, te se i opravdano pita može li se s tim arhivskim oznakama doći ponovo do njih i danas.

Fond je neko vrijeme poslije 1977. godine nosio oznaku 14, a sada 476. Sumarni inventar fonda ima 27 stranica popisa gospodarsko-upravnih knjiga. Na početku je 11 bečkih protokola pisanih u razdoblju od 1722. do 1785. godine, slijede 3 knjige bečkih indeksa i 2 knjige valpovačkih indeksa. Popis spisa valpovačkog vlastelinstva sastavljen je kao i sumarni inventar u lipnju 1977. godine, podijeljen je na manje imenovane podskupine, tzv. fascikle. Ovaj dio fonda pohranjen je u kutije, navodi se da ih ima 2147.¹⁰

Pojedine skupine, možemo reći i serije, sadrže više predmeta. Spisi ili predmeti unutar serije imaju rastuće brojeve. Uvidom u početak popisa spisa valpovačkog vlastelinstva, njegovih XVI fascikala, vidljivo je da niti jedan ne počinje brojem jedan, nego su često na početku serije dvoznamenkasti ili troznamenkasti brojevi. U četiri skupine na početku serije prvi je četveroznamenkasti broj.¹¹ Spisi koji pripadaju bečkim dokumentima, prema inventaru iz 1977. godine piše se da ih ima 855, stavljeni su u 34 kutije.¹²

Kao što je istaknuto, istraživanje više podskupina i dijelova fonda 476, koji se odnose na početak i prva dva desetljeća uprave baruna Hillepranda, jest zahtjevan pothvat. Tijekom ovog ljeta, u srpnju i kolovozu 2008. godine, za razdoblje od 1702. do 1769. pronađena je između 4. i 16. stranice tek četvrtina u Karamanovoj studiji citiranih dokumenata. Ponešto je bolji rezultat za razdoblje 1720. do 1767., za koje je pronađena trećina svih citiranih dokumenata na stranicama 17. do 23.¹³

¹⁰ HR-DAOS 476, utvrđeno je da postoji nastavak, niz od 2151 do 2154.

¹¹ Razlozi mogu biti raznovrsni, a za ovu temu nije od presudne važnosti nabrojiti svaku od mogućnosti. Karaman je napisao *Najstariji inventar Arhiva valpovačkog vlastelinstva baruna Hilleprand-Prandau iz 1789./1790. godine*, *Glasnik arhiva Slavonije i Baranje*, 1(1991.), 97 -117. U tome je radu analizirao serije i donio prilog prema naslovima I – LV, bez navoda podskupina ili fascikala koji su zapravo individualni brojevi svakog pojedinog dokumenta. Iz ovdje iznesenog je očito da je istraživanje fonda 476 vrlo složen i zahtjevan poduhvat.

¹² Pregledom cijele serije AVV,AV prema Karamanu i prema službenoj oznaci K 1 do K 34 utvrđeno je da niz stvarno započinje u K 2 brojevima 12 -70 bez rimskog broja, nastavlja nizom 78 -90 f. III. U K 3 slijedi niz brojeva 78 -90 f. IV i tako dalje. U K 34, posljednjoj kutiji sa skupinom bečkih spisa zadnji spis nosi oznaku 810 f.57. Nije poznato gdje su citirani brojevi od 811 do 855, kako je zapisano u sadašnjem inventaru. Preostali sadržaj K 34 nikako nije iz bečke pismohrane, a niti iz 18. stoljeća. Pišučić 2004. Mažuran je ostao pri Karamanovim signaturama, AVV, AV, nije donio ni jednu s važećom oznakom kutije HR-DAOS 476, K 1 do 34.

¹³ Karaman, *Valpovačko vlastelinstvo*, 4-23; provjera je učinjena na taj način da su u navedenom razdoblju pregledani svi spisi koji su pohranjeni u te 34 kutije.

Barun Peter Anton Hilleprand von Prandau

Preuzimajući u proljeće 1722. godine valpovačko vlastelinstvo, školovani pravnik s 20-godišnjom službom u carskoj administraciji barun P. A. Hilleprand, star 46 godina, oženjen, otac triju kćeri, imao je pred sobom složen zadatak organiziranja života u opustošenoj i osiromašenoj sredini koja je bila prožeta sjećanjima na starije postupke osmanlijske uprave, noviju praksu vladajuće oslobodilačke carske uprave i prisutnu crkvenu zajednicu kršćanskih vjernika u kojoj su djelovali franjevci. O tom složenom poslu vrlo dobro svjedoče mnogobrojni zapisi raspršeni među rukopisnim knjigama i kutijama prepunim spisa u fondu 476.¹⁴

Već u prvom do sada poznatom vlastelinskom inventaru od 31. svibnja 1723. bilježi se predaja 5 pravnih knjiga i propisa iz ugarskog i civilnog prava. Približno 13 mjeseci po uvođenju baruna P. A. Hillepranda u posjed, iz ruku prvog vlastelinskog provizora Stephana Szarke, službenik Peter Stlavick u Valpovu preuzima spomenute zakone i propise s drugim predmetima u vlasništvu baruna Hillepranda.¹⁵

Potreba za redom i kontrolom prema postojećim propisima i zakonima u Slavoniji bila je rezultat barunova stava prema jedinstvenom vlasništvu nad zemljom. Barun, individualni poduzetnik, predstavnik feudalnog staleža u posjedu zemljišta i podanika, seljaka vezanih uz zemlju, našao se u ulozi subjekta u sveobuhvatnom procesu planiranja potreba i ciljeva kako općih tako i privatnih. Isti je barun Hilleprand primjenjivao načela i mjere ekonomske politike u kojoj procjena poslovanja mora biti uravnotežena u prikupljanju, raspodjeli, trošenju i upravljanju novčanim sredstvima. Koliko je njegov privatni bio nadređen javnom interesu nije moguće ni približno odgovoriti.

Barun je ostavio stotine vlastitih pisama od 1722. do 1767. godine. Njegove brojne analize poslovanja vlastelinstva su izvanredna cjelina prepuna razmišljanja o vladanju i upravljanju, te prilikama u vojnoj upravi u Beču i Osijeku. Do kraja života bio je u neposrednom doticaju s brojnim vojnim službenicima. Temeljito je analizirao prilike u Slavoniji i razreze poreznih davanja vlastelinstava. Posjedovao je prijepise brojnih dokumenata ili njihovih sažetaka iz ranijih vremena i njima dokazivao ponekad nesrazmjerna porezna opterećenja sredine u kojoj je imao ne samo posjed, nego i vlast.

¹⁴ HR-DAOS 476, K 1 do 34, i dijelovi u sljedećim kutijama 46 do 48, 78 do 91, 101 do 110, 119, 127, 140, 181 do 186. Ovom dugom popisu treba dodati i 1237 stranica prijepisa pisama, tzv. bečkih protokola u prve tri rukopisne knjige HR-DAOS 476, knj. 1 do 3. (Od početka ljeta 2005. do kraja kolovoza 2008. godine potrošeno je na izravna arhivska istraživanja ukupno 906 sati. U istom razdoblju je pregledano 41,7 m kutija i 1,8 m protokola sa 6900 stranica folio formata.)

¹⁵ HR-DAOS 476, K 119, 570 f. 8, 31. 5. 1723.

Upravljanje vlastelinstvom i barunove dobre društvene veze

Raniji pisci povijesti Valpova, od Karamana¹⁶ na dalje, neprestano su prenosili neutemeljenu tvrdnju da je barun vrlo rijetko boravio u Valpovu i na cijelom vlastelinstvu. Ovi iskazi ne odgovaraju brojnim zapisima sačuvanim u dokumentima arhiva valpovačkog vlastelinstva. Organizacijska struktura vlastelinstva djelo je barunova smisla za dobru i učinkovitu upravu koju je osobno nadgledao tijekom svake godine dolazeći u proljetne i jesenje obilaskeske. Provizorova dvotjedna pismena izvješća između posjeta davala su dovoljno svježih obavijesti o stanju na vlastelinstvu. U izvanrednim slučajevima po potrebi pisma za Beč slala su se istog ili sljedećeg dana.¹⁷

Od travnja 1722. godine do svibnja 1736. godine barun je bio najmanje 22 puta na obilasku vlastelinstva. Isto tako u izmjenjivanju ideja, misli, odluka i novosti od početka 1722. godine bio je u stalnoj i intenzivnoj pismenoj vezi s važnom osobom osječke uprave J. P. Passardijem, koji je u vrijeme barunova dolaska imao oko 34 godine i bio također školovani pravnik. Obnašao je različite funkcije komorskog administratora, u pismima je ponekad opisivao kao *Oberdirektor*,¹⁸ imao je ponekad naslov kraljevskog savjetnika, a u vrijeme predaje valpovačkog posjeda I. K. Adamoviću 1763. godine Passardi je bio barunov opunomoćenik.¹⁹

Druga važna osoba koja je pratila događanja u Valpovu i oko njega, bio je član vojne posade u osječkoj Tvrđi. Barun Pfeffershofen, kapetan u Daunovu puku, prema zapisima u matici župne crkve u Tvrđi, od 1722. godine desetak puta zapisan kao kum pri krštenju, vjerojatno je već od kraja 1726. Hilleprandov zet. Do svog odlaska iz Osijeka oko 1739. bio je bitan član grupe promatrača, ali i sudionika zbivanja koja su bila od značaja za barunove poslove s vojskom. Da su kći i zet živjeli u Osijeku potvrđuje rođenje njihove djece. Imena nekoliko unuka iz tog braka zapisana su u matici krštenih i umrlih župne crkve sv Mihovila u Tvrđi.²⁰ Svakako je znakovi-

¹⁶ Karaman, *Valpovačko vlastelinstvo*, 9.

¹⁷ Na desetinama primjera vidljivo je da je pismo od Valpova do Beča putovalo oko 8 dana, isto toliko i u povratku. Za velikih hladnoća trajala je dostava tek koji dan više. Svaku odluku barun je pismeno dostavljao u sljedećem pismu, pa su u roku 15 dana u Valpovu mogli postupiti prema barunovoj odluci. Svakako da je bilo pojedinačnih odstupanja što se bilježi i odmah navodi i razlog za izostajanje pisma. HR-DAOS 476, knj. 2, 106, barun piše Passardiju 3. 7. 1728., propustio sam prošlotjedni dan otpreme pisma, jer rodio se unuk.

¹⁸ HR-DAOS 476, K 11, 261, f. 18, Nr. 166, na sajmu u Našicama kupljen je konj i orma za 142 fl.

¹⁹ HR-DAOS 500, 536, Paulus Passardi, komorski administrator, preminuo 30. 6. 1773. u 84. godini, pokopan u kripti crkve Sv. Mihovila.

²⁰ HR-DAOS 500, 526, 19. 8. 1729. kršten je Joannes Joseph Petrus Ludovic Fidelis, sin baruna J.G. Pfeffershofena i Marie Josephe rođene barunice Brandau. Kum je P. A. Hilleprand barun Brandau i Anna Maria njegova supruga. Kći Anna Wilhelmina Josepha krštena je 21. 8. 1730., njeni su kumovi bili po tada uvedenom običaju prošnjak J. G. Schwedicz i prosjakinja

to da su i druge dvije kćeri bile udane, koju godinu kasnije, za dva baruna sa službama u vojsci i povremenim vezama s osječkom upravom.

Krajem 1731. godine nastupile su određene reforme u organizaciji vojske. U svojim pismima Passardiju barun je to komentirao kao i neke druge postupke, te da je za to dobio Harukerov pristanak. U pismima²¹ se bilježi dio tih dogovora. Vrlo vjerojatno u neko neutvrđeno vrijeme prije travnja 1733. godine, jedna barunova kći se udala u Beču za baruna Harruckera i oni dolaze živjeti u Osijek.

Tijekom prve polovice 1733. godine, od veljače do svibnja poslano je 6 različitih pošiljki u Valpovo. U travnju iste godine vodom je poslana veća pošiljka raznih predmeta i stvari. Spominje se nevjestina postelja s presvučenim krovom i 4 bočne zavjese. Bilo je raznih tkanina, te još jedne zavjese, bila su priložena i dva velika ogledala crnih okvira sa srebrnim ukrasima. Dalje, u pošiljci su bile sadnice limuna²² iz Fellingina, svega 12 komada, još 6 karabinjera i 6 pištolja te kalup za lijevanje kugli.²³ Oružje je poslano stoga što su počeli izbijati nemiri na dijelu vlastelinstva koje je graničilo s posjedom đakovačkog biskupa.

Kada je treća kći udana za baruna G. I. Eberwelsa nije poznato. O njegovoj zadaći kao vizitatora Dvorske komore tijekom travnja 1732. saznaje se iz prijepisa izvještaja koji je sastavljen u Osijeku 8. srpnja 1732. godine.²⁴

Bez pretjerivanja, od prvog dana posjedovanja i prije prvog dolaska u Valpovo u travnju 1722. godine, barun je odlučivao o svakom izvršitelju kojeg je ugovorom zapošljavao i isto tako vezao na odanost provizoru u Val-

---

udovica Rosina Lukacsin. Kći Anna Maria Josepha Agnes Francisca de Hieron krštena je 22. 4. 1732. Uz već spomenutog prosjaka, kuma je bila Maria Chatarina Sadlerin. Kći Anna Maria Anthonia Susanna krštena je 5. 1. 1736., ovaj put zabilježeno je da baruna P. A. Hillepranda i suprugu zastupaju J. G. Sattler i Maria Chatarina supruga, siromasi iz Donjeg grada. HR-DAOS 476, 500, 526 u matici umrlih 8. 8. 1731. zapisano je dijete Petar, sin baruna Pfeffershofena. Pokopan je kod franjevacu. Kći Wilhelmina, dijete baruna Pfeffershofena preminula je 14. 12. 1731. Potomak, bez navođenja imena i spola, baruna Pfeffershofena preminuo je 13. 5. 1733. i pokopan je kod franjevacu.

²¹ HR-DAOS 476, knj. 2, 294, 298.

²² Više o vrtlarskoj umjetnosti i uzgajanju limuna u staklenicima od tridesetih godina 18. stoljeća Ljerka Perči, O uzgoju limuna, ananasa i grijanim staklenicima u Valpovu, u *Valpovački godišnjak* 12 (2007), 29-56., Ljerka Perči, Pismo s preporukom, u *Valpovački godišnjak* 13, (2008), 33-43.

²³ HR-DAOS 476, knj. 3, 75-78.

²⁴ HR-DAOS 476, K 8, 231 -240. Prema oznaci brojeva spisa na kutiji, a bez broja fascikala, bilo bi očekivano da će u kutiji biti 10 ovitaka. Niti jedan od mnogih listova papira na sebi ne nosi broj 230. Iza više prijepisa i analiza, te koncepata bez datuma, u većem ovitku s crnilom napisanom oznakom 8, netko je u prošlom stoljeću olovkom napisao 1701.-1743. Među tim spisima je iz vremena početka seljačkih pobuna i gore spomenuti izvještaj. Iz jednog prijepisa se saznaje kako davanja na ime vojnog poreza opterećuju *Wirtschaft*. Ostalih 9 predmeta imaju oznaku f.13 i svi su iz druge polovice 18. stoljeća.

povu. Ugovori sadrže mnoge točke koje određuju vrste poslova u djelokrugu svakog pojedinca. Istina je da su to bili stranci, stručnjaci u svojim zvanjima, kako je naveo Karaman.²⁵ Jednako su pripadali vlastelinskoj administraciji kao i službenicima za izvršavanje pojedinih djelatnosti.

Iz brojnih prijepisa bečkih pisama od veljače 1722. godine, upućenih upravitelju solane i tridesetnice u Osijeku, carskom provizoru F. P. Felberu u Valpovu, voditelju Slavonske komorske inspekcije J. A. Kallanecku u Osijeku, izvjesnom Von Rebentischu u Temišvaru, administratoru G. Beeru također u Temišvaru, generalu Petraschu²⁶ tijekom iste godine, vidi se da je barun tražio nastavak postojećih poslova s vojskom. Istovremeno prikupljao je službenike različitih vještina, spretnosti i znanja, nastojao je dobiti obavijesti i preporuke za zidare, tesare, bravare, sva graditeljska zanimanja.

U Beču, Pragu, Temišvaru, Beogradu, rekli bi na sve strane, sakupljali su se slobodni službenici i stručnjaci za mljevenje brašna, kuhanje piva, pečenje rakije, pravljenje sira. On je osobno i preko provizora u Valpovu i Passardija koji je očito obilazio vlastelinstvo, provjeravao obavljaju li službenici i obrtnici svoje dužnosti na prihvatljiv način.

Može se reći da je postojala nestašica kvalitetnih obrtnika i da je trebalo mjesecima čekati na preuzimanje određene službe. Poznati su česti slučajevi smjenjivanja izvršitelja i zapošljavanje istih na novim poslovima. Bilo je otpuštanja iz različitih razloga kao i odlazaka na nove poslove izvan valpovačkog vlastelinstva. Otkazni rokovi su bili različiti, ovisno od slučaja do slučaja, barun je uvažavao želje i osobne potrebe ljudi koji su došli izdaleka.

Karaman je donio popis 16 službenika koji su u vrijeme provizora V. Anneisa bili nadležni za upravljanje poslovima na cijelom vlastelinstvu.²⁷ U navođenju zanimanja potkrale su se dvije pogriješke. Dvojica vlastelinskih čuvara stoke u Martincima opisani su kao krčmari u istom mjestu, a bačvar je proglašen podrumarom. Karaman nije pobliže odredio vrijeme nastanka popisa.²⁸ (Slika 1)

Analizom svih sačuvanih ugovora i zapisa u barunovim pismima tijekom prvih 15 godina upravljanja vlastelinstvom utvrđeno je da je najvjerojatnije popis sastavljen za 1725. godinu. U prve tri godine izmijenilo se približno 30

²⁵ Karaman, *Valpovačko vlastelinstvo*, 17, 21.

²⁶ HR-DAOS 476, knj 1, 1-65.

²⁷ Karaman, *Valpovačko vlastelinstvo*, 18, AVV, AV 217, f. 13. Ovaj popis s Karamanovom signaturom nije pronađen tijekom pretraživanja svih bečkih spisa u spomenute 34 bečke kutije.

²⁸ HR-DAOS 476, K 7, bez oznake, list je bio na dnu spomenute kutije. Na listu su istim redoslijedom zapisani službenici te njihova primanja u gotovini i plodinama. I taj list ima iste iznose plaća za provizora, kastnera, građevnog pisara, španove, vrtlara, i ostale, kako je objavio Karaman 1962. godine.

ljudi na plaći. Broj zanatlija s ugovorom bio je manji, približno 15 osoba. Uz njih je radilo 25 do 30 ljudi svakodnevno na običnim poslovima krčenja terena, rušenju stabala u šumi, dopremanju gorivog i građevnog drva, pečenju cigala, posluživanju zidara i tesara u vrijeme sezone gradnje, od ranog proljeća do kasne jeseni.

Tako je utvrđeno na temelju barunovih zapisa da je prvo Johann Adolph Dreissig u Beču primljen u ljeto 1723. godine za pisara za građevne poslove. Vrlo brzo postalo je jasno da se nije snašao u tome poslu. Tražila se zamjena. Andrija Kleoetzl nastupio je na istom poslu početkom kolovoza 1724., dok je Dreissig preuzo službu špana u Valpovu. Pisar Kleoetzl je iznenada preminuo dvije godine po stupanju u službu. Provizorski obračun zaostale plaće bilježi da je preminuo na kraju srpnja 1726. Također se zna iz jednog barunova pisma da je *fasanjeger* Mathias Zelenij Jerzabesk²⁹ krenuo 23. kolovoza 1724. iz Beča put Valpova. Prema ovdje iznesenim činjenicama, vrlo je vjerovatno da je taj popis napisan za obračunsku godinu od 1. svibnja 1725. do 30. travnja 1726. godine.³⁰

Zanimljivo je da vrtlar i mljekar u svojim ugovorima imaju i posebne odredbe kojima se potiče dobivanje većih količina proizvoda, povrća i mliječnih proizvoda, za prodaju na tržnici. Od ostvarene prodaje, vrtlar i mljekar su predavali utržak provizoru, svaki službenik dobiva određeni postotak na kraju obračunske godine. Već u prvim godišnjim provizorskim izvještajima nalaze se i zapisi takvih isplata. Lovci, nadglednici divljači u šumama Valpova i Petrijevac, bili su zaduženi za čuvanje divljači i naplaćivanje ustrijeljenih životinja prema odstrelnoj listi koju je propisao i odobrio barun.

Inženjer Sebastian Freudhofer

Prvi spomen nadinženjera koji je trebao doći iz Beča zapisao je barun u pismu poslanom voditelju solane i carinskog ureda u Osijeku u jesen 1722. godine.³¹ Poslije se opet saznaje iz barunova pisma tom istom upravitelju solane i carinarnice u Osijeku da nadinženjer nije mogao krenuti na put, te da se njegov dolazak odgađa za kasnije. Je li zadaća ove osobe bila vezana uz

²⁹ HR-DAOS 476, knj.1, 238, na istoj stranici je zapisano da se odredbe o cijenama divljači nalaze već zapisane ranije na stranicama 225. i 226. u rukopisnoj knjizi protokola. U K 181, 312, f.11 isti Zelenij se pojavljuje kao potpisnik ugovora za godišnji najam miholjačke krčme od 1. 6. 1730. do 31. 5. 1731. U tom ugovoru su bile odredbe vezane i uz pravo prodavanja mesa na mjesnom trgu. Ovo je osoba koja je uz barunov pristanak napustila prvobitnu službu fazanjegera, te se uspjela osamostaliti i postati poduzetnik. Na ovom ugovoru utisnut je Mategov, tako je zapisano njegovo ime, prsten pečatnjak s inicijalima MZG i jelenom u skoku.

³⁰ HR-DAOS 476, K 7, bez signature. Uspoređivanjem nekoliko isprava i računa koje je potpisao Michael Repessa može se reći da je vrlo vjerojatno i ovaj list napisao Michael.

obilazak gradilišta budućeg dvorca, nove pivare, temelja novog mlina ili mječenja posjeda i crtanje karata vlastelinstva, nije potpuno jasno.

U prvo vrijeme preuzimanja vlastelinstva, među prijepisima bečkih pisama spominju se vrlo često vojne i civilne osobe inženjerskih zanimanja bez osobnih imena, stoga je teško odrediti koji je od njih bio inž. Freudhofer. Prema godišnjim provizorskim isplatama naknada za rad, prvi je put zapisana isplata inž. Freudhoferu za jedan mjesec i to ožujak 1724. godine.³² Iz nastavka zapisa troškova vidi se da je inženjer prvo imao plaćenu hranu kod petrijevačkog lovca. U kolovozu i rujnu plaćeno je 26 fl petrijevačkom španu za inženjerovu prehranu. U nastavku, među izdatcima zapisana je plaća tumaču koji je radio s mjernikom. Iz ovog je jasno da je Sebastian Freudhofer bio mjernik s prvom godišnjom plaćom od 200 fl. U obračunu za razdoblje 1. svibnja 1725. do 30. travnja 1726. inž. Freudhoferu je isplaćeno 365 fl, a provizoru Anneisu 200 fl. Iste godine učitelj Repessa dobiva 33 fl 33 xr, a mjernikov tumač 60 fl³³ godišnje plaće u gotovini.

Svakako zadatci koje je dobivao nisu bili samo mjernički, nego i vezani uz crtanje planova pojedinih jednostavnih objekata³⁴ koji su se gradili u Valpovu, ali i drugim vlastelinskim naseljima. Istovremeno s otpočinjanjem gradnje nove kasarne u Valpovu na prijelazu 1728. u 1729. godinu, dolazili su inženjeri iz Beča i Osijeka. U odabiranju prijedloga barun je imao vrlo važnu ulogu, vodio je brigu o broju zaposlenih na svakom gradilištu i njihovu preseljenju na novi objekt. U to vrijeme zbog složenosti poslova opet je povećana mjernikova plaća.

Zanimljivo je da u to vrijeme, tijekom dva proljetna mjeseca 1724. godine, uz inž. Freudhofera je radio i inž. potporučnik Bernd.³⁵ Moguće je da se radi o istoj osobi i četiri godine kasnije, iako je ovaj put prezime pisano kao inž. Berent. Moguće je da je ponovo bio zamoljen za određene stručne savjete. Među provizorskim isplatama za 1728./1729. zapisana je namira putnih troškova za dolazak u Valpovo u kolovozu 1728. godine. Ove iste obračunske godine kraće vrijeme je radio i inž. Mathias Jung. Za njegovo liječenje plaćeno je ranarniku Palfijeva puka³⁶ i posebno je još zapisana njegova plaća. Prema

³¹ HR-DAOS, (?).

³² HR-DAOS, 476, K 11, 264 f. 18, Nr. 45-48.

³³ HR-DAOS, 476, K 11, 263 f. 18, Nr. 29.-30. Ovdje primijećena razlika je u stvari samo 65 fl. Provizor je još primao žito u zrnu, ječam, leću, sol, mast, ribu, drva i vino u vrijednosti 100 fl.

³⁴ Ova se primjedba odnosi na više instrukcija koje je barun izdavao oko projektiranja fazanerije i majura u blizini dvorca.

³⁵ HR-DAOS, 476, K 11, 264 f. 18, Nr.44, odnosi se na isplatu za razdoblje 1. 5. 1724. - 30. 4. 1725. Prema isplati 60 fl očito je da se radi o dvomjesečnom zapošljavanju. U knj. 1, 220 se uz mjesečnu plaću 30 fl spominje i kuća u Osijeku.

³⁶ HR-DAOS 476, K 10, 255 f. 16, Nr. 103-105.

zapisu isplate 204 dnevne naknade za hranu zna se da je bio zaposlen od 6. listopada 1729. do 27. travnja 1730. godine, što će reći bio je to s obzirom na dolazeću zimu možda i dijelom neki posao vezan uz zatvoreni prostor.³⁷

Ovdje iznesene činjenice³⁸ koje su došle na svjetlo dana iscrpnim čitanjem Anneisovih provizorskih izvještaja, za prvih pet godina vođenja poslova u valpovačkom vlastelinstvu, pokazuju da su postavljeni dobri temelji uprave koja može izvršiti postavljene zadatke u zadanim rokovima. Ako se samo na kratko pogledaju graditeljska dostignuća na dvorcu, u petoj graditeljskoj sezoni, a to je kupovanje crijepa za pokrivanje krovništva u ljeto, isplata limaru za izradu bakrove kape na tornju u listopadu, isplate klesaru i kiparu za dovršenje vrha tornja i postavljanje dviju kamenih vaza donesenih iz Vukovara u prosincu 1727. godine, onda je jasno da su radovi imali zadovoljavajuću brzinu.

Ako je među tim troškovima zapisano i postavljanje vlastelinskog grba na pročelje onda nema sumnje da je i za vlasnika i investitora u istoj osobi bio završen jedan važan graditeljski pothvat. Novo zdanje dvorca je materijalizirani objekt promišljanja baruna Hillepranda o novome koje on donosi u Slavoniju. Ovaj povijesni događaj jest rezultat njegove prosudbe o promjenama koje trebaju uslijediti.

U prvim godinama barunova vladanja vlastelinstvom stvorena je jedna manja skupina službenika koja je i napredovala u upravljačkoj strukturi i ostala u Valpovu do mirovine ili kraja života. Među njih svakako treba ubrojiti i inž. Sebastijana Freudhofera. Do sada nije bilo poznato da je radio od prvih godina u grupi stručnih službenika na vlastelinstvu. Karaman je samo zabilježio da je Sabastijan Freudhofer postao administrator vlastelinstva po odlasku drugog po redu provizora V. Anneisa sredinom kolovoza 1736. godine.

Gradnja dvorske kapelice

Odmah poslije čišćenja ruševnih i oslobađanja zdravih dijelova temelja srednjovjekovne utvrde, među prvim zahvatima otpočela je pregradnja i obnova dvorske kapelice u ljeto 1722. godine. Neki od ranijih autora povijesti Valpova su zaključili da je kapelica bila gotova za godinu dana, a drugi su uzimajući godinu s oltarne slike iz kapelice zaključili da je posvećena 1730. godine.

Kao što je objašnjeno u arhivskom fondu 476 ima ogroman broj dokumenata, isprava i jednostavnih arhivskih izvora. Oni jesu dobitak za istraživanje povijesti Valpova i istovremeno donose opasnost da se izmiješaju, zamijene zbog sličnosti, preskoče, ostave po strani za neka druga vremena.

³⁷ HR-DAOS 476, K 10, 254, f.16, 75-78, u ovom izvještaju zapisali su 315 i 117 hranarina iz 1728./1729.

³⁸ HR-DAOS 476, K 11, 262, f.18,55 -81.

Ovdje se zbog dokumentiranja djelovanja baruna P. A. Hillepranda po njegovu preuzimanju vlastelinstva u proljeće 1722. i zanimljivih događaja tijekom tih prvih godina gradnje dvorca, pivare, mlina, krčme u Miholjcu, iznose izvori i rasvjetljavaju činjenice koje su do sada bile ostavljene po strani.

Iz prijepisa pisma u ljeto 1722. godine, poslije prvog višetjednog boravka u Valpovu, barun odlučuje da prozori kapelice trabaju biti visoko.³⁹ U listopadu poslije drugog boravka ponovo piše o izgledu kapelice.⁴⁰ Iz istog mjeseca postoji i prijepis jednog pisma pečuskog vikara Georga Kapucsija.⁴¹ Tijekom 1723. godine u više navrata barun odlučuje o održavanju crkava u drugim mjestima vlastelinstva.

Pišući o kapelici u srpnju 1724. godine barun raspravlja o njenom tlocrtu i svodu,⁴² a u rujnu o krovštima dvorca i kapelice. U provizorskim izvještajima troškovi za zidove i krov se posebno ne izdvajaju, ali je vrlo važno da Anneis bilježi za razdoblje od 1. 5. 1725. do 30. 4. 1726. da je platio 4 fl obrtnicima za vijenac koji su stavili na kapelicu.⁴³

Ovaj godišnji izvještaj ima i nekoliko drugih zanimljivosti koje govore o običajima podizanja majskog stabla. Na početku popisa bilježi 100 komada po 1 1/2 xr, ukupno 2 fl 50 xr. Nešto kasnije iza poštanskih troškova uredima u Osijeku i Šiklošu, opet bilježi majsko stablo po cijeni od 3 fl 96 2/3 xr. Uz trošak za lijekove koje su podizali za obrtnike u vojnoj ljekarni u Osijeku ukupno 28 fl 39 xr, zapisana je napojnica dimnjačaru za Novu godinu.

Drugi važan podatak iz provizorskog godišnjeg izvještaja⁴⁴ za razdoblje od 1. 5. 1723. do 30. 4. 1724. godine bilježi da je na Bogojavljanje p. Bernardinus imao prvu službu *in arce*. Za tu je prigodu nabavljeno nekih predmeta i plaćeno ukupno 13 fl 90 xr.

Spominjanje prve službe u dvorcu na Bogojavljanje otvara mogućnost za tvrdnju da je tog dana 6. siječnja 1724. godine posvećena dvorska kapelica. Može se pretpostaviti da je građevinski bila u obliku *rohbau* koji je još udaljen od uređenog svečanog prostora u kojem vlastelin prisustvuje službi Božjoj.

Sačuvani račun bečkog trgovca misnom odjećom Sebastiana Haltera iz travnja 1726. potvrđuje da je barun Hilleprand kupio tri vrste misne odjeće,

³⁹ HR-DAOS 476, knj. 1, 47.

⁴⁰ HR-DAOS 476, knj. 1, 66.

⁴¹ HR-DAOS 476, K 46, 1285.

⁴² HR-DAOS 476, knj. 1, 228 u pismu p. Bernardinusu.

⁴³ HR-DAOS 476, K 11, 263 f. 18, Nr. 52. U nastavku bilježi da se slavila Tjelovska procesija, da su platili za zastave i ručnike i još pređu i konac.

⁴⁴ HR-DAOS 476, primanja su u svežnju Nr. 265, plaćanja u Nr. 264. koji među raznim izdatcima bilježi službu na Bogojavljanje.

za svećane službe, dnevne i pogrebe, te drugih vrsta misnog pribora; sve za 74 fl. Na računu je lijevo dolje napisano barunovom rukom: platiti 70 fl. Ispod te primjedbe baruna Hillepranda trgovac je dopisao: istu sumu primio od g. Allueza.⁴⁵ Je li barun smatrao da je cijena malo napuhana ili je imao neki drugi razlog za umanjivanje iznosa, nije poznato. Jedno je očito, naime da je trgovac prihvatio primjedbu svog kupca.

Što je sve bilo u inventaru crkvenog posuđa za dvorsku kapelicu vidljivo je iz inventara iste 1726. godine koji je na latinskom potpisao Stephanus Mich. Widakovics, dvorski kapelan u Valpovu.⁴⁶ Već spomenuti Michael Repessa zapisao je dijelom njemačkim i dijelom latinskim jezikom ponovo 29. listopada 1728. godine u sakristiji dvorske crkve u Valpovu tada zatečene gubljive predmete. (Slika 2) Popis je zanimljiv i stoga što osim potpisa M. Repesse na drugoj stranici ima šest naslova knjiga uvezanih u svinjsku kožu, od kojih su tri folio formata, a preostale tri 1/4 formata. (Slika 3)

Prva vijest o oltarnoj slici u dvorskoj kapelici nalazi se među redovima prijepisa bečkog pisma od 19. lipnja 1726. godine. Poslije proljetnog boravka u trajanju od četiri tjedna, barun je otputovao 20. svibnja, piše on Passardiju *želim sliku, trebam crtež oltara, neka inž. Freudhofer na tankom papiru nacрта njegove mjere*.⁴⁷ Do sada su u stručnoj literaturi raniji pisci izvodili svoje zaključke o uređenju i dovršenju kapelice na temelju 1730. godine, zapisane uz slikarov potpis. Mažuran⁴⁸ piše da je uljena slika *Prijestolje mudrosti* nastala u majstorskoj radionici bečkog slikara Johanna Michaela Rottmayera⁴⁹ de Rosenbruna. Izvanredna oltarna slika zamjetljive veličine⁵⁰ neosporno je krasila cijelu kapelicu i njeno je postavljanje sigurno obilježavalo završetak brojnih radova.

Smatrajući da je kapelica bila zidana i dovršena 1723. godine, što je pogrešno,⁵¹ O. Švajcer ispravno postavlja pitanje zašto je prošlo toliko godina do postavljanja oltarne slike. Sada znamo da je vrijeme bilo kraće, jer tek u

⁴⁵ HR-DAOS 476, K 46, 1291.

⁴⁶ HR-DAOS 476, K 78, 842 f. 6. Opis posuđa i analiza pojedinačnih predmeta prelazi temu ovog rada, iako bi bilo važno napraviti pregled postojećeg posuđa u crkvenom posjedu s ovim iz 1726. godine.

⁴⁷ HR-DAOS 476, knj. 2, 42.

⁴⁸ Mažuran, *Valpovo*, 73.

⁴⁹ Pravilno je Rottmayr, stoga što se slikar tako sam potpisao u donjem desnom kutu.

⁵⁰ Galerija likovnih umjetnosti, Osijek, inv. br. S 458, vis. 3600 mm šir. 1680 mm.

⁵¹ Oton Švajcer, Johann Michael Rottmayer. Sveto Trojstvo, u *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, XXIII, 3-4 (1974.), 49 -54. Iz sadržaja rada i citirane literature vidi se da je autor Švajcer preuzeo Karamanove podatke iz doktorske radnje citirajući utrošeni iznos iz knjiga primitaka i izdataka provizora S Szarke za 1722./1723. godinu.

lipnju 1726. godine vlasnik, investitor, naručitelj, vjernik u jednoj osobi počinje tragati za slikom, slikarom, temom.

Treba pretpostaviti da je titular kapelice izravno utjecao i riješio ikonografski sadržaj oltarne slike. Je li barun obilazio i onu trojicu Rottmayrovih isto tako cijenjenih i poznatih bečkih slikara koji su bili godinama zaposleni na carskim zadužbinama,⁵² nije lako odgovoriti. Što je prevagnulo da se barun odlučio za slikara koji je bio u visokoj životnoj dobi (1654. – 25. 10. 1730.), saznanje da će nastati vrijedno djelo ili nešto drugo, nije poznato.

Znajući kako je barun rješavao druge probleme, i oko gradnje dijelova dvorca i oko pojedinih objekata ili puštanja u rad nekih novih proizvodnih linija, pivovare, mlina za brašno, mlina za rezanje dasaka, može se pretpostaviti da je kvaliteta, cijena i rok izrade bila u prvom planu. Koliko je barun čekao na sliku ne zna se; je li *Prijestolja milosti* slikano “na rate”, u vrijeme zimskih mjeseci kada su prekidani radovi na freskama carskih građevina, nije poznato.

Odabirom ove teme, *Prijestolja milosti*, Peter Anton von Hillebrand odlučio se za iskazivanje posebne pobožnosti. Vjera u Božjeg odabranika vlada cijelim prostorom slike. Ona je bitan dio sadržaja oltarnog platna. Barun je želio pred svojim očima, ali i podanika, pri svakoj službi u dvorskoj kapelici, Boga Oca na prijestolju s raspetim Kristom i golubicom koja označava Duha Svetog. Središnju temu prepunu oblaka i nebeske svjetlosti krasi i danas glavice kerubina, dok dva anđela u podnožju slike drže među oblacima lik Raspetoga o križ pribodenog.⁵³

Tijekom 1730. barun je bio u Valpovu dva puta, u proljeće od 27. travnja do 21. svibnja i u jesen od 15. listopada do 2. studenog. Za sada nije pronađen podatak za izdatke o stavljanju Rottmayrove slike na oltar dvorske kapelice.

Je li prije kupovanja i bilježenja izdataka za neimenovane slike, vjerojatno manjih veličina, bilo dogovaranja o izboru sadržaja, nije poznato. Zato se može govoriti da su nabavljeni i radovi drugih neimenovanih slikara.⁵⁴ Jesu li oni bili bečki ili pečuški ili osječki, nije poznato. Za te se slike brinuo

⁵² To su dvorski slikar Martino Altomonte, Daniel Gran i direktor Akademije Jakob von Schuppen. Iste 1726. godine Rottmayr je imao 72 godine vodio je radionicu, zapošljavao pomagače, brojno osoblje koje je s njim radilo na vladarskim značajnim projektima kupoli crkve Karla Boromejskog u Beču, u crkvi u Klosterneuburgu i crkvi Maria Lanzensdorf.

⁵³ Poznato je da je slika najranije od 1730./1731. u Valpovu. Svakako bi trebalo nastaviti analizirati kako je ona utjecala na sadržaje slika koje su nastale sljedećih dvadesetak godina u Osijeku ili Pečuhu, dva grada koja su u to vrijeme imala svoje slikare. Nije li možda razigranost desetak glavica kerubina oko Prijestolja milosti potakla nekog manje uspješnog slikara da i on ukrasi pokoje svoje platno anđelima kako je to učinio Rottmayr 1730. godine.

⁵⁴ Ništa ne govori u prilog uljima na platnu, zato bi moglo biti govora i o grafičkim listovima s pobožnim sadržajem.

Passardi i plaćalo uokviravanje ili pozlaćivanje⁵⁵ u Osijeku 1729. i 1730. godine.

Već je naglašeno da je uloga inž. Freudhofera bila važna u mnogim poslovima i projektima koji su se odvijali na vlastelinstvu. Iz određenih razloga on je bio neko vrijeme u Beču i vraćao se natrag u Valpovo u proljeće 1728. godine. Tom je prigodom sastavljen popis predmeta, stvari, tvari, sadnica, te modela, jednog mlina za papir i drugog koji pokazuje konstrukciju zavojitih stepenica koji su otpremljeni u Valpovo. Iz zapisa koji je unesen u rukopisnu knjigu zna se da je bilo i jedno zvono i dva omota sa slikama. U jednome su bile četiri, a u drugome jedna slika opisana kao veća.⁵⁶ Može se pretpostaviti da su slikari bili bečki, ali se ne zna kakva su sadržaja slike bile.

Za temu o uređenju dvorske kapelice i pojedinačnim dijelovima njene opreme, važan je i papirić koji je napisala Maria Anna, jedna od kćeri baruna Hillepranda. Ona je potvrdila da je za zavjesu u kapelici, za 13 1/2 lakata (4,2 m) zelene tkanine i štrenu konca primila ukupno 3 fl 11 xr. Jedan drugi račun pisan za primitak novca za porculanski kaveni servis, 2 para čarapa i servis od kamenine za kavu potpisala je također Maria Anna dana 12. lipnja 1731. godine. Moguće je da je zavjesa za kapelicu kupljena u isto vrijeme, a to je bilo poslije postavljanja oltarne slike, kako bi se zaštitila od jakog ljetnog sunca.

Vlastelin je bio dužan plaćati misno slavlje tijekom godine, plaćao je i ministrante i svijeće i drugi potrošni materijal koji je bio neophodan. Među provizorskim godišnjim računima zapisano je da je do 15. svibnja 1726. godine kapelanu plaćeno 150 misa.⁵⁷ Za cijelu godinu 1727./1728. plaćen je određeni iznos forinti. Navodi se ime kapelana p. S. Vidackovica i razdoblje održavanje misa⁵⁸ od 15. 2. do 31. 8. 1728. godine.

Sljedeće obračunske godine plaćeno je franjevcima od 1. studenog 1728. do 31. listopada 1729. godine 100 fl, što će reći 200 misa. Kao poseban trošak od 48 xr zapisan je izdatak za novi konopac za zvono. U godini 1733./1734. navodi se 1 fl nagrade franjevcima za posvećenje, dalje isplata za 100 misa i još posebno 60.⁵⁹

⁵⁵ HR-DAOS 476, K 10, 255, f. 16, Nr. 100. Preko Passardija plaćeno je osječkom slikaru 6 okvira za 6 apostola, svaki 75 xr, ukupno 5 fl. 50 xr. Istome je ranije plaćeno za 2 okvira za Krista i Annu 1 fl 60 xr. U izvještaju K 10, 254, f. 16, Nr. 16, osječkom lakireru plaćeno za okvir slike sv. Ivana Nepomuka 1 fl. HR-DAOS 476, 250, f. 15, Passardi je u travnju 1734. ponovo platio lakiranje 6 okvira za apostole, svaki 45 fr, ukupno 4 fl 50 xr.

⁵⁶ HR-DAOS 476, knj. 2, 97.

⁵⁷ HR-DAOS 476, K 11, 261, f. 18, Nr.124.

⁵⁸ HR-DAOS 476, K 11, 262, f. 18, Nr. 110.

⁵⁹ HR-DAOS 476, K 9, 250 f.15, Nr. 86.

Gradnja župne crkve

Koristeći vjernu zbirku dokumenata koja je sačuvana u valpovačkom vlastelinskom arhivu moguće je pratiti koliko se barun brinuo o ostalim crkvama na vlastelinstvu, njihovom građevnom stanju i potrebama vjernika. Prijepisi pisama ili zabilješke o pismima biskupima pokazuju da je obostrano postojala želja i nastojanja da se riješe brojni vjerski problemi.

Među skupinom dokumenata o primanjima i izdavanjima petrijevačke, valpovačke i dvorske kapelice za razdoblje 1724. do 1726. godine⁶⁰ sačuvao se presavijeni list papira na čijoj je prvoj (**Slika 4**) i drugoj stranici valpovački župnik f. Bernardinus Jellich a Gradisce po tri puta potpisao primitak milostinje. Na trećoj stranici je popis u više navrata predanog novca sindichusu Josephu Zorichu, potrošenom novcu za svijeće, naknadi zvonaru i isplati za popravke. Na četvrtoj stranici zapisan je ostatak od 22 fl 30 xr. Polovica tog iznosa predana je župniku uz potpis 30. travnja 1726. godine.

Iz iste godine sačuvao se popis gibljivih predmeta u župnoj crkvi koji je sastavio i potpisao f. Bernardinus Jelich a Gradisca.⁶¹ Na drugoj stranici zapisani su monstranca iz pozlaćenog bakra sa srebrenim figurama kod valpovačkog oltara i druge vrste crkvenog posuda u miholjačkoj i petrijevačkoj crkvi. Na poledini drugog lista dolje barun je zapisao da je to popis crkvenih posuda u Valpovu 1726. godine.⁶²

Do sada su bila poznata tri povijesna izvora, vlastelinski i dva crkvena, o stanju župne crkve u Valpovu u prvoj trećini 18. stoljeća.⁶³ Karaman je donio provizorski izvještaj o trošku gradnje crkve od preko četiri i pol tisuće forinti⁶⁴ za razdoblje 1733. do 1736. godine i nije ulazio u pojedinosti. Kanonska vizitacija u Valpovu 1730. godine opisuje drvenu crkvu bez tornja. Ima tri oltara, tri zvona na stupovima, crkvene posude⁶⁵ i misnu odjeću. Župnik je mnogopoštovani otac Stjepan od Pečuha iz našičkog samostana, već tri godine u župi.

⁶⁰ HR-DAOS 476, K 74, 841, f. 7, u ovome papiru kao ovojnici bili su umetnuti i citirani Repessini zapisi. Drugi izračun koji je isto tako zanimljiv bilježi na tri stranice koliko je od 1. 9. 1724. do 22. 4. 1726. primio župnik petrijevačke crkve p. Gregorius Benachitz.

⁶¹ Imena osoba se uvijek preuzimaju na način kako su zapisana u svakom pojedinom arhivskom izvoru.

⁶² HR-DAOS 476, K 17, 353, f. 29.

⁶³ HR-DAOS 476, Stjepan Sršan, *Katoličke župe u istočnoj Hrvatskoj 1733./34. godine*, Osijek 1995., Stjepan Sršan, *Kanonske vizitacije III*, Osijek, 2005.

⁶⁴ Karaman, *Valpovačko vlastelinstvo*, 20

⁶⁵ Mažuran, *Valpovo*, 82, spominjući popravak jedne posude za sveto ulje, autor spominje da je Bernardin Jelić, pripadnik reda franjevaca iz samostana u Našicama bio župnik uoči sloma turske vladavine.

Treći izvor koji se bavi stanjem u župi i njenim prihodima na početku prosinca 1733. godine govori da je umjesto drvene crkve barun Hilleprand sada podigao veoma lijepu od opeke. Komisija je utvrdila da crkva nema dovoljno prihoda, a pravo patronata posjeduje barun Hilleprand. Ovaj zapisnik je od strane vlastelina potpisao provizor V. Anneis, a sastavio M. Ressa. Vjernike Valpova predstavljao je njihov sudac i još 8 mještana od kojih je tek jedan bio pismen.

U tijeku završnih radova na valpovačkoj kasarni očito je odlučeno da će sljedeća veća gradnja uslijediti na mjestu drvene crkve. V. Anneis je iz svojih izvještaja za razdoblje veljača 1733. do kolovoza 1735. godine izvadio iznose i napisao da je gradnja do tada ukupno stajala 3824 fl 62 xr (**Slika 5**).

Barun je u tijeku gradnje 18. listopada 1735. godine napisao analizu izvedenih radova na crkvi i primjedbe o drugim troškovima o kojima mora voditi brigu. On ističe da je iz svoje blagajne izdvojio 3000 fl, te da treba za skupu građevinu doticati novac i iz zajedničke blagajne koju bi dijelom trebali podmiriti valpovački podanici.⁶⁶

Drugi sažetak o troškovima gradnje napisan je na dvije stranice, za duže razdoblje, do prosinca 1738. godine. Iznos je narastao na 6924 fl 45 xr. Ispod ovog zbroja zabilježeni su u nastavku računi koje je barun izravno platio iz bečke blagajne.

Prvi iznos od 10 fl plaćen je gosp. Pocku za izrađeni crkveni plan. Iz ovoga je očito da je plan nastao u Beču. Zanimljivo je da se osoba titulira samo naslovom gospodin. Pitanje je je li on posrednik, autor ili nešto treće? Drugi izdatak, 420 fl, iz bečke blagajne isplaćen je barunu Koenigsbrunu iz Graza za bakreni lim za lukovicu crkvenog toranja. Limeni završetak, postolja na vrhu tornja plaćeno je 24 fl, dalje bravar je primio za križ 38 fl, a za pozlatu plaćeno je još 12 fl. Gosp. Paumannu koji je dopremio lim iz Graza, namiren je trošak u iznosu od 11 fl 2 xr. Konačna cijena župne crkve bila je 7439 fl 47 1/3 xr. Ispod ove sume stavljena je kraća zabilješka. Barun je dopisao kako je tijekom gradnje povremeno izdavan vlastelinski materijal i pribor bez navođenja novčanog iznosa, kao što nije ni novčano prikazana cijena 500 drvenih greda čije je izdavanje odobrio inž. Freudhofer.

Povezujući vijesti o gradnji župne crkve u Valpovu iz različitih računa koje su bilježili provizor i barun dobiva se uvid u konačni trošak. U brojnim pismima ostali su zapisi kako su se odvijale pojedine faze gradnje i koliki je utjecaj baruna koji je očito bio suinvestitor cijelog projekta. U prijepisu dva pisma upućena inž. Freudhoferu u siječnju i veljači 1733. godine, barun piše kako čeka tlocrt i plan crkve.⁶⁷ U drugom pismu raspravlja o pročelju crkve,

⁶⁶ HR-DAOS 476, K 46, 1291.

⁶⁷ HR-DAOS 476, knj. 3, 14 i 17. Istog dana pisao je Passardiju o otpuštanju nekog kažnjenika Maertina iz osječkog zatvora i inž. Freudhoferu da se troškovi za Miholjac vode posebno.

sakristiji i položaju vrata prema franjevačkom stanu.⁶⁸ Tijekom 1733. godine barun je bilježio što je sve od veljače slao u raznim prigodama. Na početku mjeseca je po mladom osječkom kirijašu poslao plan za franjevačku crkvu u Valpovu, ali i sjeme cvjetače i brokule. Dva tjedna kasnije po drugome kirijašu Adamu poslao je sjeme artičoke i crvene francuske rotkvice, a dva dana kasnije vodom 60 patuljastih vočki iz barunskog vrta u Rennwegu.

Istog proljeća zapisan je koncept ugovora sklopljen u Beču s carskim graditeljem Casparom Dieselom. Iz odredbi dužnosti vidi se da on treba tijekom nekoliko mjeseci nadgledati zahvate oko gradnje trećeg kata na dvorcu. Iz brojnih članaka ugovora kojima se zapisuju prava graditelja očito je da se vodila briga o zdravlju, liječenju i naknadama tijekom bolesti.⁶⁹ Istovremeno sličan koncept zapisan je i za tesara Niclaio Wichtenpera.⁷⁰ Barun je 1733. godine iz nepoznatog razloga bio samo u jesenskom obilasku od 29. rujna do 22. listopada.

Tijekom 1734. godine u pismima se povremeno prati opisivanje pojedinih radova i napredovanje izgradnje crkvenog broda. U svibnju 1735. godine barun piše inž. Freudhoferu da želi model crkvenog tornja. Sredinom srpnja određuje kako će se ciglama popločiti crkveni pod. Iste jeseni očito je završen zidarski i tesarski posao te su otpušteni brojni radnici. Za paliera se zanimao grof Kuefstein⁷¹ i barun ga je otpustio, zadovoljan što je tako umanjio svoje izdatke. Te je jeseni bilo više nemira u Slavoniji, barun je imao puno briga, u studenom je preminula i njegova supruga s kojom je bio u braku od 1705. godine.

U veljači 1736. godine barun ponovo dva puta piše o modelu crkvenog tornja, te da će ga primiti preko baruna Pfeffershofena.⁷² Odobrenje za izvedbu prema viđenom modelu u Beču, napisao je dva mjeseca kasnije, u pismu inž. Freudhoteru od 11. travnja.⁷³

U dva pisma upućena na početku svibnja Passardiju barun piše o svom skorom dolasku s gđom Pfeffershofen i drugom kćeri. Za brzo putovanje on je rezervirao tijekom rute 10 odmornih konja. Između brojnih poslova i sastanaka za vrijeme boravka od 9. do 23. svibnja, barun se 18. svibnja dogovorio

⁶⁸ Kao 67, posebno naglašava da se na sakristiji trebaju nalaziti prozori.

⁶⁹ HR-DAOS 476, knj. 3, 67-69.

⁷⁰ Isti, 71.

⁷¹ HR-DAOS 476, knj. 495. Grof je bio odlučio rušiti stare objekte i graditi novi dvor u Buckovaru. Do toga nije došlo, jer je posjed kupljen od baruna Pfeffershofena u lipnju 1728. godine, nekoliko mjeseci kasnije, možda i po razgovoru s građevinarom i on ponovo prodao. Više HR-DAOS 477, K 1.

⁷² HR-DAOS 476, knj. 3, 559 i 566.

⁷³ Isti, 586.

s franjevcima daljnju suradnju. Oni su pristali dati još jednog patra, a barun će se pojačano brinuti za Brođance, Habjanovce i Martince.⁷⁴

Za ovaj sastanak izrađen je troškovnik od 1292 fl 47 xr za gradnju župnog dvora kod župne crkve. Ima 22 stavke. Cijena predviđa sve vrste materijala i radova za gradnju, pokrivanje šindrom, te stolarske i bravarske radove. Za pet soba predviđeno je pet kaljevih peći. Ispod troškovnika barun je sastavio bilješku. U toj zgradi može stanovati 2 do 3 duhovnika, i on misli da će franjevci još dugo ovdje ostati.⁷⁵

Prema komentaru iz lipanjskog pisma, znači po povratku iz Valpova barun piše Freudhoferu kako treba graditi ondje gdje ima dovoljno priređene građe za krovista. Čini se da su se Valpovčani nekim svojim postupkom zamjerali barunu i on ih u tom pismu naziva nezahvalnim podanicima. Prema pisanim uputama očito je da se gradio dio dvora uz srednjovjekovnu kulu, a da je dovršetak stepenica ostavljen za kasnije. Tom je prigodom barun najavio da je lim za lukovicu tornja krenuo na put.⁷⁶

Koliko je barun bio važan subjekt u odlučivanju u svakom građevinskom projektu, pokazano je na primjeru kapelice i crkve i opisa zahvata na nekim dijelovima dvora. U pismu od 1. rujna upućenom inž. Freudhoferu on traži da trg, prostor ispred nove crkve, ostane prazan, da se ne grade blizu nove kuće. Jer, piše barun, i u drugim gradovima, trgovištima i selima tako je, i kardinali i katedralni kanonici se približavaju i dive ljepoti i raskoši crkve, stoga neka se braća franjevci strpe do njegova dolaska.⁷⁷ Mogući nesporazumi su očito riješeni za barunova rujanskog boravka.

Na jednom papiru zapisana je cijena visokog oltara za župnu crkvu, koji je u 7 drvenih sanduka poslan u Valpovo 1737. godine. Zabilježeno je da je slikaru plaćeno 200 fl, kiparu 55 fl, pozlataru 150 fl, stolaru 65 fl, za ambalažu 24 fl i brave 2 fl, ukupno 496 fl.⁷⁸

Zaključak

Povezujući vijesti iz različitih dijelova valpovačkog vlastelinskog arhiva, i dopunjavajući dio pronađenih dokumenata s tzv. bečkim izvorima, donose se brojne činjenice koje u novom svjetlu dokumentiraju složeni tijek

⁷⁴ Isti, 597.

⁷⁵ HR-DAOS 476, K 46, 1291, f. 2.

⁷⁶ HR-DAOS 476, knj. 4, 16-17.

⁷⁷ Isti, 68.

⁷⁸ HR-DAOS 476, K 46, 1291. U ovome predmetu je još jedan papir iz 1740. godine u kojem su napisane preporuke kako treba postupiti s 4 drvena sanduka za sastavljanje oltara sv. Petra i Pavla. Za drugi oltar sv. Jurja napisane su upute kako sastaviti dijelove iz 3 drvena sanduka.

barunova vođenja gradnje kapelice u dvorcu, župne crkve i župnog dvora. (U bilješki broj 14 navedeni su svi dijelovi inventara koji su istraženi tijekom ljeta 2008.) Sada je moguće donositi sud o barunovu djelovanju u Valpovu, ali i cijelom vlastelinstvu, tijekom prvih 15 godina vladanja i posjedovanja.

Jasno je pobijena tvrdnja da je barun, zbog vlastite službe u Beču, prepustio odlučivanje i upravljanje svojim provizorima. Dokazano je kako je, gradeći upravljačku strukturu, osobno bio na vrhu odlučivanja. Brojne zabilješke o pojedinim investicijama svjedoče o njegovu svjesnom i uravnoteženom analiziranju postojećih prilika u Slavoniji.

Svakako treba naglasiti da je pisanje ugovora u dva primjerka, od kojih je jedan odlagan u bečku pismohranu i još dodatno zapisivan u cjelini ili dijelovima u 3 knjige bečkih protokola, sačuvalo od gubitka ili zaborava važne podatke o brojnim događajima. Ostali su zapisi o osobama koje su bile zaposlene duže ili kraće vrijeme na pojedinačnim investicijama ili projektima. Iz sačuvanih prijepisa pisama vidi se jasno kao dan što se sve događalo godinama u pojedinim selima, kako, ali i koliko je barun brinuo za dobro svojih podanika. Može se pratiti što su činili pobunjenici i razbojnici, a što redovna vojska.

Iz opisivanja načina istraživanja, koje je bilo određeno inventarom iz lipnja 1977. godine, jasno je da su neki arhivski izvori u neko ranije vrijeme možda promijenili prvobitna mjesta te ih se do sada nije moglo pronaći. Barunovi zapisi i prijepisi pisama u 12 protokola jesu neosporno izvanredno vrijedni arhivski izvori, koji su neopravdano ostavljeni po strani.

Barun je prije svega bio obrazovan i uspješan član novčarske administracije centralne bečke uprave te kao takav i izvanredan promatrač. Živeći 91 godinu, posjedovao je i ogromno životno iskustvo koje je sakupio radeći u Beču, a od 46. godine života podižući i preoblikujući valpovačko vlastelinstvo u ogledno dobro, važan je svjedok povijesnih događaja u Slavoniji u prvoj polovici 18. stoljeća.

Izvori

HR-DAOS 476.

HR-DAOS 477, K 1.

HR-DAOS 500.

Summary of Extract.

Alleu byddingon, in s Aquabaz, rumm lag iur tillu Hillepranngun Gewerlyft þofunum teamby

an lösg gald. Rinnu kom gurrf auögryngr villu þofund 114 Guldun öf þofund 2
18 12 20 2 Muthu i Muthu Cerkini - Klypta þinn 18 22.

Des forvior Annes þel þelidun	200	20	6	4	2	1	1	20	10	500	--
Des Caffure Gammal Meinuor	425	3	3	3	1	1	1	15	7 1/2	200	--
Des þingum þu þuizul	90	4	12	3	3	1	1	30	50	6 1/2	150
Des Hlispun innigly	90	4	12	3	3	1	1	30	50	6 1/2	150
Des Hlispun Uvurþud	90	4	12	3	3	1	1	30	50	6 1/2	150
Des Þilluninnu s Lygby	33	33	10	3	3	2	1	18	5	75	--
Des Gastum Hlupunat þofud	144	"	"	"	"	"	"	"	"	10	--
Des Valpoer þogur Seloni	40	6	6	"	"	"	"	"	"	10	5
Des Gærvörður þogur þofu	40	6	6	"	"	"	"	"	"	10	5
Des Hæli þofun Hæli þofungu	50	"	"	"	"	"	"	"	"	10	5
Þlög Ublifþun s þofunna þofu	96	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Des Gewerlyft 1878 s Mættunni	56	78 1/2	"	"	"	"	"	"	"	96	--
Des þofun	84	"	"	"	"	"	"	"	"	94	52 1/2
Des Klyfjur	72	6 1/2	"	"	"	"	"	"	"	84	--
											77

1708 4 1/2

Popis plaća i primanja u naravi zaposlenih službenika i podređenih zaposlenika na vlastelinstvu baruna Hillepranda (K 7, bez sign.).

Inventarium.

Von Dyloß Kirchn. Mobilien, welche am 29ten Octobris
 1728: in der Sacristenij alda, zum Aufhewen, und
 Aufzuehen worden, in. Valpo: - alb:

1: Ciborium ex Cupro deauratum,
 cum suo tegumento sericeo.
 3: Corporalia
 4 - Pala
 1 Petra Sacrata angularis
 2 - alba
 2 Superpelicea,
 2. Stumeralia
 2. Manutergia
 2 Lingula
 2 mappæ maiores
 2. mappæ minores.
 7. Strophyla universim
 2. Missalia
 1. Turribulum
 1. Navicula
 2. Ampulæ cum orbiculo
 1. Lampas
 1. Situale
 1. Calix
 1. Patena
 4. Casulæ cum appertinentijs.
 1. Lavatorius cum Scutella
 6. Candelabra ærea.

1. Lebes cum aqua benedicta, et
asperforio.

2. Vasulum cum Sacris Leguminibus

Libri, in Folio.

Catena aurea S. Thome
Triennale Domimicale
Vinea Domini.

In quarto.

guyßliche from Kortan -
guyßliche gnyß Cammer.
guyßliche Cammer zuzatz:
alle in pflanz in Land in
gabunden.

Actum die, et Anno, quo Supra

Michäel Repessa.

Hodie, infrascripto dato fuit revisio facta Cassæ elemo-
 gnosinæ Ecclesiæ Valpovianis, à die videlicet 9. Julij
 et provenerunt in toto - - - - - floreni - 8.
 Valpò 13. Mij. 1724.

Ego f. Bernardinus
 Julichius Gradistinus
 Coi. Parochus, Conf.
 ut supra:

A die 13. Mij. provenerunt alij usque 3. Decembris 1724.
 salij floreni decem x. 7. Id est - - - - - R. 10. X. 7.

Ego f. Bernardinus Ju-
 llichius Gradistinus,
 Conf. ut supra

A die 13. Decembris 1724. usque 14. Januarii 1725. provenerunt
 alij floreni - - - - - R. 10. X -

Ego f. Bernardi-
 nus Julichius Gradistinus
 a. d. Julia Conf. ut
 supra:

Prva stranica s tri zapisa blagajne milodara valpovačke crkve s potpisima župnika od 9. 7. 1724. do 14. 1. 1725. (K 7, 78, 841).

ST
OSIEN

Extract.

In Jahr an ² Saaben für Vasson Kunyfer,
 den Febraris A: 1777. 666 Luth
 August 10: A: 1775.

In Jahr meiner ¹⁷⁷²/₁₇₇₇ salmigen Befreyung,
 mit Fol. 14. mit an ² Saaben was. 251/11 3

Chomig che ¹⁷⁷²/₁₇₇₄ isfen mit Fol. 14. . 1006. . i.

Chn gaint di ¹⁷⁷⁰/₁₇₇₅ h mit Fol. 11. . 1801: 40

In Jahr an ² Saaben nach den
 Monat Extracten. alle

In Jahr 1775.	171: 75
Junio	178: 75
Julio	66: 85
Augusto	228: 75
	3824 1/2.

E Anncis.

Anneisov sažetak izdataka za valpovačku crkvu od veljače 1733. do kolovoza 1735. godine (K 46, 12).

Summary

VALPOVO'S PARISH CHURCH AND THE COURT CHAPEL FROM 1722 TO 1736

After 34 years under Chamber management, the Valpovo Manor was given to Court and Chamber Advisor Baron Peter Anton Hilleprand von Prandau on New Year's Eve of 1721. The new owner was initiated into the Manor in the spring of 1722. The Baron, at the time a trained lawyer with twenty years of service in imperial bodies behind him and with the knowhow of a financial specialist, was 46 years old, married, and the father of three daughters of different ages. He was faced with the task of renovating mills, bakeries, and inns in various parts of the manor. He supervised his subjects, took their well-being and safety to heart, maintained the roads and two crossings over the river Drava, and was in charge of lumber and fire-wood shipping.

It had been clear since the Baron's first stay at the Manor that he had a vision of renovating the medieval fort and building a castle with a court chapel dedicated to the Holy Trinity. He chose the Throne of Mercy as the topic of the altar painting. Dividing the construction of the castle's south façade and the two lateral wings into several phases, he demonstrated his extraordinary organization skills, and further proved them in his organization of the administration subordinated to him. Continuous written reports always kept him knowledgeable about everything that was going on in between his visits to the Manor in the spring and in the autumn.

The Baron's patronage of the parish churches and chapels on the entire Manor obligated him to help keep the buildings in good repair. The first alms reports and church vessel inventory lists date from 1724/25, informing us, among other things, that he helped build and equip the parish church in Valpovo over a period of five years by donating half of the required funds. The altar was delivered in 1737. He cooperated with the Franciscans from the monastery in Našice, who performed the parish priest duties at the Manor, and built a rectory for them in Valpovo. The Baron also personally defined the architectural interventions on the Church in Valpovo.

The paper analyzes parts of archival materials from the HR-DAOS 476 fund, pertaining to the first fifteen years, in which period the new owner of the Valpovo Manor, Baron P. A. Hilleprand von Prandau, started, among other things, extensive architectural modifications of the medieval fort. Noting the present level to which this enormous fund was researched in the aforementioned period, the author describes and analyzes new sources that indicate very clearly that the Baron had played the key role in every stage of castle and chapel remodeling. Using his acquaintanceships and connections in Vienna, he ordered plans and subjected them to various controls. The Baron sought recognized experts in other provinces and hired them for various tasks at the Manor. Various luxury goods and valuable church vestments were often delivered from Vienna. Rottmayr's altar painting "The Throne of Mercy" is certainly a direct proof of the Baron's piety and promotion of the idea of the God's Chosen One.

The paper also evaluates the Baron's role as the patron of the churches and chapels at the Manor and the financial support he provided to the erection of the new brick parish church and the rectory in Valpovo. According to one of the records, the church design was delivered from Vienna and a model of the tower was sent from Valpovo to Vienna for approval. It is also known that the altar with the painting for the parish church in Valpovo arrived from Vienna in seven trunks in 1737.

(Sažetak prevela: Ana Levak Sabolović)

Key words: Valpovo, feudal manor, Baron P. A. Hilleprand von Prandau, court chapel, parish church in Valpovo, Franciscans of Našice.